

Psychiatrie in Tanzania

Dertien moordenaresses en

Aios Erik van Gorsel loopt sinds april stage in Tanzania. Speciaal voor *De Psychiater* tekende hij zijn ervaringen op.

ERIK VAN GORSEL, AIOS PSYCHIATRIE

'I am not going for the sake of impressions or observations, but simply for the sake of living for six months differently from how I lived hitherto.' – Tsjechov, op weg naar Sachalin eiland, 1889, in een brief aan een vriend.

'No deaths, no escapes', begint de hoofdzuster de ochtendoverdracht. 'So, it has been a quiet night.' De psychiater, een kleine, dikke Tanzaniaan met een hoge, vrouwelijke stem, knikt tevreden. Een minuut later ligt de hoofdzuster schaamteloos met haar voorhoofd op tafel te slapen. Hoewel er in de slaperige provinciestad Dodoma niets te doen is, voelt het alsof het er bruist van leven zodra je het ziekenhuisterrein verlaat. Zand en zombies. De meer dan vijfhonderd patiënten liggen overdag languit in het zand of staren wezenloos voor zich uit. Gesedeerd door diazepam of chloorpromazine of stijf door een te hoge dosis haloperidol. Ik betrap mezelf erop dat ik kijk of ze nog ademen. Iedere patiënt draagt een donkerblauw katoenen pakje met een nummer op de borst. W13, 'ward 13', de acute opnameafdeling. De patiënten die er de kracht voor hebben, zoeken de schaduw onder een paar kleine bomen die verspreid op de zandvlakte

staan. De acute opnameafdeling lijkt op een historische burcht van een oude vestingstad: grote, grijze stenen; een hoge muur en een dikke houten poort met een klein luikje, afgesloten met een zware, verroeste grendel. Dit gebouw stamt uit 1923. Aan weerszijden van de kleine binnenplaats zijn veertien betonnen cellen, die met een stevige houten deur afgesloten kunnen worden. De patiënten die rustig genoeg zijn, mogen overdag op de binnenplaats. Het hoge hek met prikkeldraad is roestig, maar houdt al jaren stand.

Rake klappen

De laatste houten stoel in het polikliniekje sneuvelt. De arts – ervaren, dikke buik, dun snorretje – kijkt nauwelijks op van achter zijn bureau. De twee broers gaan elkaar te lijf. Een aantal rake klappen. De jongste broer zegt dat het verhaal niet klopt, dat zijn broer liegt en hem beschuldigt. De houtsplinters vliegen in het rond. 'The more delay, the more ropes,' zegt hij droog. De patiënt wordt met een touw geboeid. De broer moet met het recept voor ingrijpmedicatie eerst naar de apotheek vlakbij om de medicatie te kopen. Voor het kleine loket staat een lange rij familieleden te wachten. Daarna wordt hij naar de afdeling gebracht. Als we terugkeren, ligt er opnieuw een man geboeid op de grond. Hij is gespierd, maar heeft weinig kracht meer om zich te verzetten. Hoe lang was hij onderweg? De strakgespannen touwen rond zijn enkels en polsen maken diepe wonden. Meer dan een uur ligt hij in het zand voordat hij door familie naar de acute afdeling wordt gesleept. Of je nu gek bent of niet, als je gek doet, kom je in *Mirembe* terecht. Er komt geen rechter of advocaat aan te pas, het is de familie of een dorpshef die je naar het enige gespecialiseerde psychiatrische ziekenhuis in Tanzania stuurt. Op het ziekenhuisterrein staan tientallen lage gebouwtjes met elk plaats voor twintig bedden. 'You should come here at night', zegt de arts die de afdeling onder zijn hoede heeft, 'it is like a ghost-house.' Er slapen meer dan zestig mensen, twee in een bed en de anderen liggen op de grond. Patiënten met schizofrenie, epilepsie, zwakbegaafdheid, verslaving, tuberculose, HIV.

Braindrain

De locatie van het psychiatrisch ziekenhuis in Dodoma is strategisch gekozen, precies in het centrum van Tanzania. Uit het hele land brengen familieleden of dorpsgenoten mensen die verward, agressief of verslaafd zijn. 'Has been here since seven years. No relatives seen yet,' lees ik in de status. Eens per jaar brengt een door de overheid betaalde bus een deel van de patiënten terug naar de regio. De meesten komen per omgaande retour. In heel Tanzania zijn ongeveer vijftien psychiaters waarvan er drie met pensioen zijn. Van de overige twaalf werken er elf

FOTOGRAFIE: ERIK VAN GORSEL

De gesloten vrouwenafdeling van Mirembe.

giechelende moslimmeisjes

FOTOGRAFIE: ERIK VAN GORSEL

Patiënten op de binnenplaats van *Mirembe*, het enige gespecialiseerde psychiatrische ziekenhuis van Tanzania.

in Dar es Salaam, in het *Muhimbili University Hospital* of in een privé-praktijk. Als ik aan de artsen in *Mirembe* vraag wat ze van hun werk vinden, kijken ze me meewarig aan. Geen van hen heeft aanvullende psychiatrische training gehad. Een opleidingsplaats vinden is niet moeilijk, maar er is geen geld, behalve als je vrienden hebt. De enkele geluksvogel krijgt een goede positie op het ministerie, vertrekt naar een NGO of naar Botswana of Zuid-Afrika. De braindrain is een schimmige, maar voorspelbare vorm van migratie. De evolutieleer is glashard: wij bevredigen de eigen behoeften vanzelfsprekend gemakkelijker dan de behoeften van anderen.

Ijzeren regime

Groepen mannen in overalls hakken stenen. Het is een ritmisch, dof geluid, naar het ijzeren regime waarin ze vastzitten. Twee bewakers met geweren leunen in de schaduw van een boom tegen een rots. *Isanga* is de forensische psychiatrische kliniek, een paar honderd meter van *Mirembe*, aan de weg richting de gevangenis. De meeste patiënten pleegden een misdaad, maar ook de patiënten die uit *Mirembe* wilden ontsnappen verblijven er. Een klein busje hobbelt over de weg ernaartoe. De student-verpleegkundigen, een groepje moslimmeisjes met witte, kraak-

heldere hoofddoekjes, giechelen verlegen naar de gevangenen die langs de weg werken. Hoe houden ze die kleding zo wit? In *Isanga* is voor de honderdvijftig patiënten één arts. In het instituut is een aparte vrouwenafdeling. ‘They killed their husband or children.’ Ik tel dertien moordenaresses die vriendelijk naar me zwaaien. De stevige hoofdzuster houdt de gemoederen rustig. Haar overwicht is duidelijk: met een luide commandostem houdt ze de vrouwen in het gareel. De vrouwen die daartoe in staat zijn, verbouwen in de kleine tuin op de binnenplaats mais en groenten of ze helpen met koken.

Apocalyptisch spektakel

Met de apotheker, een joviale jonge man gekleed in een onberispelijk wit overhemd, bespreek ik de beschikbare medicatie in het ziekenhuis. Naast diazepam, chloorpromazine, haloperidol en modicate, is er niet veel qua psychotrope middelen. Wat te doen met de groep patiënten die chronisch psychotisch rondwalen? Vorig jaar was er gedurende een aantal maanden risperidon en olanzapine beschikbaar. Als het tijdelijk beschikbaar is, doet het meer kwaad dan goed. Clozapine is geen optie. De laboratoriumcontroles zijn niet mogelijk. Je wilt niet bijna één op de honderd patiënten met agranulocytose over de kling

FOTOGRAFIE: ERIK VAN GORSEL

Outreachend werk met psychiatrisch verpleegkundigen en gezondheidswerkers, Bahi district, Dodoma regio.

jagen. De apotheker vertelt dat hij al maanden probeert medicatie uit Dar es Salaam te bestellen. 'It will come soon.'

Op de afdelingen en de binnenplaats zie je een bonte stoet aan bewegingsstoornissen. Het levert een apocalyptisch spektakel op, als op een schilderij van George Grosz. Verdraaide torso's, grimassende koppen, worstelende tongspieren, schuifelende voeten. Akathisie, tardieve dyskinesie, parkinsonisme. De patiënten die er beter aan toe zijn, helpen mee met het afdelingswerk: schoonmaken, dozen sjouwen, eten verdelen en helpen in de keuken. Ze dragen grote emmers met pap voor de lunch, helpen met het wassen van de kleding en het beddengoed. In Nederland zou je voor de tuchtrechter verschijnen als je een patiënt opdracht zou geven om de gang van het ziekenhuis te poetsen. Hier is het is de normaalste zaak van de wereld. De patiënten varen er wel bij.

Onvergetelijke les

Is psychiatrie in Tanzania een hopeloze zaak? Zeker niet. Het geduld en het doorzettingsvermogen van veel Tanzaniaanse collega's is bewonderenswaardig. De vindingrijkheid van de Tanzaniaaners is immens. De hartelijkheid en de oprechte vriendelijkheid is ontwapenend en noopt tot bescheidenheid. Niet te vergeten dat veel problemen in de psychiatrie hier in dit grote psychiatrische ziekenhuis in Tanzania dezelfde zijn als in de chronische psychiatrie in Nederland: stigma, een krap budget, behandelmogelijkheden die grenzen hebben. Er zijn minstens zoveel overeenkomsten als verschillen. Het geduld, de berusting en de kracht waarmee veel Tanzaniaaners dat lijden dragen, is immens. Hoewel je het met de verklaringen die de Tanzaniaaners geven voor ziekten en ongeluk in het leven niet eens hoeft te zijn – zoals het geloof in geesten van voorouders – krijgt het een

bijzondere betekenis die ze in staat stelt het lijden te accepteren en te dragen. Daarnaast is het niet zo dat in Tanzania enkel armoede, ellende en dood bestaat. De meeste Tanzaniaaners, hoewel weinig bemiddeld, zijn in staat een redelijk bestaan te hebben met een huis, voldoende voedsel, scholing en een gezin. Het beeld van een hulpeloos Afrikaans land verzonken in armoede en een gezondheidszorg in verval is eenzijdig en getuigt van weinig respect voor de bewoners. Het vermogen het leven voluit te leven, de zelfredzaamheid en de diepe menselijkheid die veel Afrikanen in zich hebben is een onvergetelijke les voor veel westerlingen. Is het nodig om als Nederlandse aios een deel van de opleiding in Tanzania te doen? Nee. Kan het een bijzondere verdieping zijn? Jazeker. ■

NB: Erik van Gorsel schreef deze bijdrage op persoonlijke titel.

Erik van Gorsel is vierdejaars aios psychiatrie aan het Academisch Medisch Centrum Amsterdam. Deze zes maanden durende stage, van april tot oktober, is een door de MSRC goedgekeurde stage tijdens de verdiepfase in de opleiding tot psychiater. Op initiatief van dr. Rolf Schwarz is er een samenwerkingsverband gestart tussen het opleidingsconsortium psychiatrie Noord-Holland, met als voorzitter en AMC-opleider prof. dr. A.H. Schene, en het Tanzaniaanse Ministerie van Gezondheidszorg. Naast het werk in het psychiatrisch ziekenhuis, verricht de aios ook consulten in het regionale ziekenhuis en doet hij outreachend werk via het National mental health program in de Dodoma-regio. De aios wordt gesuperviseerd door een enthousiaste groep Nederlandse psychiaters met werkervaring in Oost-Afrika. De supervisors geven samen met Tanzaniaanse collega's de aios ter plekke supervisie. Vóór de opleiding tot psychiater werkte Erik van Gorsel als arts voor 'Dokters van de wereld' in de Somali-regio in Ethiopië.